

1921 ANAYASASI MECLİS HÜKÜMETİ SİSTEMİ VE BİRİNCİ MİLLET MECLİSİ İLE FRANSA ULUSAL KONVANSİYON MECLİSİNİN KARŞILAŞTIRILMASI

Arda ERGENE

Araştırma Makalesi

Öğretim Görevlisi, Kırklareli Üniversitesi, Babaeski Meslek Yüksekokulu, Büro Hizmetleri ve
Sekreterlik Bölümü, av.ardaergene@gmail.com, ORCID: 0000-0001-5428-4772.

ÖZET

Kuramsal temelleri Jean-Jacques Rousseau'nun düşüncelerine dayanan meclis hükümeti sisteminin özünde, egemenliğin teklifi ve bölünmezliği ilkesi bulunmaktadır. Egemenlik tek ve bölünmez olduğuna göre, bu sistemde egemenlik, yasama ve yürütme kuvvetlerinin bir arada bulunduğu bir mecliste toplanır. Dolayısıyla, bu meclis, millî iradeyi açıklamaya yetkili tek organdır. Bu sistemde, yürütme işlerinin doğrudan doğruya üye sayısı çok fazla olan meclis tarafından icra edilmesi mümkün olmadığından, yürütme işleri bir heyete devredilir. Bu sistemde, yürütme tamamen yasamaya bağımlıdır; bu yüzden, yürütmenin meclis üzerinde tesir yaratabilecek bir kuvveti bulunmamaktadır. Teoride, yürütme yasamaya bağımlı olsa da uygulamada bunun tersi görülmektedir. Yürütme, kısa sürede güçlenip, meclis üzerinde fiili üstünlük sağlar. 1921 Anayasası Dönemindeki uygulamayı incelediğimizde, İcra Vekilleri Heyeti'nin liderlik rolünü üstlenerek, Birinci Millet Meclisi üzerinde fiili üstünlük sağlamıştır. Birinci Millet Meclisi ile Fransa Ulusal Konvansiyon Meclisi arasında birtakım benzerlikler bulunmasına rağmen, göze çarpar nitelikte farklar da bulunmaktadır.

ANAHTAR KELİMELER: Meclis Hükümeti Sistemi, 1921 Anayasası, Kuvvetler Birliği, Meclisin Üstünlüğü, Fransız Konvansiyon Meclisi

İntihal / Plagiarism: Bu makale intihal programında taranmış olup en az iki hakem incelemesinden geçmiştir. / This article has been scanned via a plagiarism software and reviewed by at least two referees.

Bu çalışma Creative Commons Atıf-GayriTicari-Türetilemez 4.0 Uluslararası (CC BY-NC-ND 4.0) olarak lisanslıdır.

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International License](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/).

DOI: 10.62124/kluhfd.1357575.

1921 CONSTITUTION PARLIAMENTARY GOVERNMENT SYSTEM AND COMPARISON OF THE FIRST NATIONAL ASSEMBLY AND THE FRENCH NATIONAL CONVENTION ASSEMBLY

Arda ERGENE

Research Article

Lecturer, Kırklareli University, Babaeski Vocational School, Office Services and Secretarial
Department, av.ardaergene@gmail.com, ORCID: 0000-0001-5428-4772.

ABSTRACT

The principle of unity and indivisibility of sovereignty is at the core of the parliamentary government system, which is based on the ideas of Jean-Jacques Rousseau. Since sovereignty is one and indivisible, in this system, sovereignty gathers in a parliament where the legislative and executive powers are together. Therefore, this assembly is the only organ authorized to express the national will. In this system, executive affairs are delegated to a committee, since it is not possible to carry out the executive works directly by the assembly, which has a large number of members. In this system, the executive is completely subordinate to the legislature; therefore, the executive has no power to exert influence over the parliament. In theory, the executive is subordinate to the legislature, but in practice the opposite is seen. The executive becomes stronger in a short time and gains de facto superiority over the parliament. When we examine the practice in the 1921 Constitutional Period, the Executive Committee assumed the leadership role and gained de facto superiority over the First National Assembly. Although there are some similarities between the First National Assembly and the French National Convention Assembly, there are also striking differences.

KEYWORDS: The Assembly Government System, The 1921 Constitution, Union of Powers, Supremacy of the Parliament, French National Convention

GİRİŞ

Jean-Jacques Rousseau'ya göre meşru bir hükümet, egemenle aynı olmamalıdır. O, meşru hükümetin, egemenin vekili olması gerektiği düşüncesindedir. Dolayısıyla, egemenden aldığı emirleri halka ileten hükümet, egemene bağımlı olacaktır. Böylece meclis vasıtasıyla insanları iktidarın sahibi yapma düşüncesiyle, Jean-Jacques Rousseau esasen, meclis hükümeti sistemini öngörmektedir¹. Jean-Jacques Rousseau'nun meclis hükümeti sistemi, halk egemenliği ile egemenliğin bölünmezliği ilkelerine dayanmaktadır. Bu sistemde meclis, en büyük iktidarın sahibidir. Fakat, uygulamada bu organın tüm işleri tek başına yürütmesinin olanağı yoktur. Dolayısıyla, bu organ, üyelerini kendisinin seçeceği ve tamamen kendisine karşı sorumlu başka bir yürütme yardımcısına gereksinim duymaktadır. Diğer taraftan bu sistem, tarihsel süreç içinde yürütme yetkisini alan yardımcı organın gitgide kuvvetlendiği ve sanki yasamay kontrolü altına aldığı bir şekle dönüşmüştür. Dolayısıyla, meclis hükümeti sistemi ekseriyetle, olağanüstü dönemlerin bir yansıması olarak görülmüştür².

¹ Alper Işık, '1921 Anayasası'nda Rousseau Etkisi' iç Ömer Anayurt ve Yusuf Tekin (edr), 1921 Anayasası'nın Kabul Edilişinin 100. Yılı Ulusal Sempozyumu (21-23 Ocak 2021) (TBMM Basımevi 2022) 153.

² Sezen Kama Işık, '1921 Anayasası Meclis Hükümeti Sisteminin Özgünlüğü ve Tarihten Günümüze Karşılaştırmalı Bir Analizi' iç Ömer Anayurt ve Yusuf Tekin (edr), 1921 Anayasası'nın Kabul Edilişinin 100. Yılı Ulusal Sempozyumu (21-23 Ocak 2021) (TBMM Basımevi 2022) 458.

Millî Mücadele Döneminde toplumsal meşruiyetin kabulüyle, Kongreler Döneminde somutlaşmaya başlayan siyasi katılım anlayışı, 23 Nisan 1920 tarihinde Meclisin faaliyete geçmesiyle birlikte, hukukileşme sürecini tamamlamıştır. Bu süreçte Meclis, milli egemenlik temeline dayanarak, milli egemenlik ilkesinin kurumsallaştığı yer olmuştur. Meclisin üstünlüğü anlayışıyla güçlenen bu durumla birlikte Meclis, siyasal iktidarı kendisine toplayan, milli egemenliği temsil eden tek meşru siyasi yapı hâline dönüşmüştür³.

Çalışmamızın birinci bölümünde genel olarak meclis hükümeti sistemi ele alınacak, bu bağlamda, meclis hükümeti sisteminin teorik kökeni ile meclis hükümeti sisteminde yasama ve yürütme organlarına ait özellikler irdelenecektir. İkinci bölümde, 1921 Anayasası'nda uygulama alanı bulan meclis hükümeti sistemi tartışılacak, bu bağlamda, Birinci Büyük Millet Meclisi Döneminde meclis hükümeti özellikleri ve uygulamada meclis hükümeti sisteminden sapmalar incelenecektir. Son bölümde ise, 1920 ila 1923 yılları arasında faaliyet göstermiş Birinci Büyük Millet Meclisi ile 1792 ila 1795 yılları arasında faaliyet göstermiş Fransa Ulusal Konvansiyon Meclisi karşılaştırılacaktır.

I. MECLİS HÜKÜMETİ SİSTEMİ (KONVANSİYONEL SİSTEM)

Meclis hükümeti sistemi, tarihsel süreç içinde ortaya çıkmış, genellikle olağanüstü dönemlerde uygulama alanı bulmuş, kuvvetler birliğine dayanan ve kuvvetlerin yasama organında toplandığı bir sistemdir⁴. Bu hükümet sisteminde yasama organı, kanunları yapmakla birlikte, kendi yaptığı kanunları da icra etmektedir⁵.

³ Abdulkadir Saka, 'Niyet ile Kısmet Arasında Siyasal İktidarın Kullanımı: 1921 Anayasası Uygulamasında Yasama Üstünlüğünden Yürütme Hâkimiyetine Geçiş' iç Ömer Anayurt ve Yusuf Tekin (edr), 1921 Anayasası'nın Kabul Edilişinin 100. Yılı Ulusal Sempozyumu (21-23 Ocak 2021) (TBMM Basımevi 2022) 432.

⁴ Kama Işık (n 2) 459; Saka (n 3) 435.

⁵ Kemal Gözler, Anayasa Hukukunun Genel Teorisi Cilt I (Ekin Yayınları 2011) 556-557.

A. TEORİK KÖKENİ

Meclis hükümeti sisteminin kuramsal temelleri, Jean-Jacques Rousseau'nun savunduğu, egemenliğin teklifi ve bölünmezliği ilkesine dayanmaktadır. Egemenlik, tek ve bölünmez nitelikte olduğuna göre, tek ve bölünmemiş biçimde temsil edilmeli; başka bir deyişle, egemenlik yetkileri, yasama ve yürütme, ayrıca yargı tek bir organa verilmedir. Bu organ da demokratik bir seçimle belirlenmiş, halkın temsilcilerinden meydana gelen meclistir. Dolayısıyla meclis, özellikle yasama ve yürütme olmak üzere tüm kulvarlarda milli iradeyi izhar etmeye yetkilidir⁶.

B. MECLİS HÜKÜMETİ SİSTEMİNDE YASAMA ORGANINA AİT ÖZELLİKLER

Meclis hükümeti sisteminde, egemenlik tek ve bölünmez olduğu için; egemenlik, yasama ve yürütme kuvvetlerinin bir arada bulunduğu bir mecliste toplanır⁷. Yürütme kuvvetinin mecliste bulunmasının gerekliliğinin yanında; halkın iradesinin de meclise yansması, bu hükümet sisteminin bir diğer gerekliliğidir. Dolayısıyla, meclis hükümeti sisteminin, tek meclisli olması gerekir⁸. İkinci meclislerde halkça seçilmemiş temsilcilerin bulunma olasılığı, halkın iradesini engelleyen bir işleve sahiptir. Dolayısıyla, ikinci bir meclise gerek yoktur⁹.

Meclis hükümeti sisteminde, meclis kendi kendini toplantıya çağırır. Başkalarının meclisi toplantıya çağırma yetkisi yoktur. Yine bu sistemde, meclis kendi kendini feshedebilir. Başka bir deyişle, meclisin özfesih hakkı bulunmaktadır. Meclisin kendisi dışında bir başkasının, meclisi feshetme hakkı

⁶ Mehmet Turhan, 'Meclis Hükümeti (Konvansiyon Kuramı)', (1991) 46 (1) Ankara Üniversitesi SBF Dergisi 455; Gözler (n 5) 557.

⁷ Kama Işık (n 2) 460.

⁸ Turhan (n 6) 458.

⁹ Gözler (n 5) 558.

yoktur¹⁰.

Meclis hükümeti sisteminde meclis, mütemadiyen faaliyet gösterir. Bu durum, meclisin sürekliliği veya eski tabirle meclisin istimrarı olarak ifade edilir. Her ne kadar meclis, yasama işlevi yönünden tatil yapabilse de yürütme işlevi yönünden böyle bir olanağa sahip değildir. Çünkü, yürütme süreklilik gösterir, devletin idari hizmetlerinin kesintisiz sürdürülmesi gerekir¹¹.

C. MECLİS HÜKÜMETİ SİSTEMİNDE YÜRÜTME ORGANINA AİT ÖZELLİKLER

Meclis hükümeti sisteminde, yürütme işlerinin doğrudan doğruya meclisçe veya meclisin komisyonlarınca yapılması zorunluluk arz etmemektedir. Üstelik, yürütme işlerinin üye sayısının çok fazla olduğu bir meclis tarafından yapılması da olanaklar dâhilinde değildir. Dolayısıyla bu sistemde, yürütme işleri farklı adlarla anılan bir kurula veya komiteye bırakılmaktadır. Yürütmenin, yasama organından ayrı bir varlığı söz konusu değildir. Yürütmenin kendine özgü bir kimliği ve teşebbüs erki olmadığı için; yürütme, külliyen meclisin emri, işareti ve kontrolü altındadır. Bu da doğal olarak, yürütme kurulunun kendine özgü bir hükümet ve siyasal programının olmayışında kendini gösterir¹². Bu sistemde yürütme kurulu, meclisin tayin ettiği esaslar çerçevesinde görev yapar. Bu da yürütme kurulunun, meclisin iradesini ifa etmekle görevli olduğunun bir göstergesidir. Yürütme kurulu, meclisin istediklerini yerine getirmek mecburiyetindedir¹³. Meclis hükümeti sisteminin bu özelliğinin bir uzantısı

¹⁰ 558.

¹¹ Hüseyin Murat Işık, 'İsviçre Konfederasyonu Hükümet Sisteminin Meclis Hükümeti Sistemi Bakımından Değerlendirilmesi', (2022) 27 (47) Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 536.

¹² Ergun Özbudun, 'Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinin Hukuki Niteliği' iç Hamit Emrah Beriş (ed), TBMM'nin 100. Yılına Armağan (TBMM Basımevi 2022) 166-167.

¹³ Gözler (n 5) 559.

olarak, meclis, yürütme kuruluna emir ve talimat verebilir. Meclis ayrıca, yürütme kurulunun kararlarını dilediği zaman dilediği şekilde değiştirebilir veya bozabilir, hatta onun yerine geçerek gereken işlemi tesis edebilir¹⁴. Başka bir şekilde ifade etmeye çalışırsak, yürütme kurulunun özerk bir hukuki varlığının ve siyasal programının bulunmayışı sebebiyle, yürütme kurulunun aldığı kararlar üzerinde meclisin re'sen tasarruf etme yetkisinin bulunduğunu söyleyebiliriz¹⁵.

Devlet başkanlığı makamının varlığı, meclis hükümeti sistemiyle bağdaşmaz¹⁶. Tüm yetkiler mecliste toplandığı için devlet başkanına ihtiyaç yoktur¹⁷. Meclis hükümet sisteminde sembolik yetkilere sahip olan bir devlet başkanı olsa dahi, kendisinin yürütme kurulu içinde özel ve üstün bir konumu düşünülemez. Bundan başka, kendisinin, meclise karşı sorumsuzluğundan da bahsedilemez¹⁸.

Yürütme kurulu üyeleri, meclis içinden ve meclis tarafından seçilir, gereken durumlarda da yine meclis tarafından azledilirler. Yürütme kurulu üyelerinin arasında, kolektif sorumluluk bulunmazken, dayanışma da mevcut değildir¹⁹. Yürütme kurulu üyeleri, meclise karşı bireysel olarak, tek tek sorumludur. Bu sorumluluk mutlaktır²⁰.

Meclis hükümeti sisteminde yürütme organı, külliyen yasama organına bağımlı olduğu için, meclis üzerinde etki yaratabilecek herhangi bir güce sahip değildir. Yürütme organı, meclisi feshedip, meclisin toplanmasını engelleyemeyeceği gibi,

¹⁴ Özbudun (n 12) 167; Gözler (n 5) 561.

¹⁵ Abbas Kılıç, 'Siyasi Sorumluluk Kurumunun Hükümet Sistemleri Açısından Değerlendirilmesi', (2016) 1 (8) Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi 280.

¹⁶ Yüksel Metin ve Ayşe Yaman Kaplan, '1921 Anayasası Döneminde Yürütme Organının Yasama Organından Ayrışması Sürecinde Devlet Başkanlığı ve Başbakanlık Makamlarının Oluşumu' iç Ömer Anayurt ve Yusuf Tekin (edr), 1921 Anayasası'nın Kabul Edilişinin 100. Yılı Ulusal Sempozyumu (21-23 Ocak 2021) (TBMM Basımevi 2022) 513.

¹⁷ Gözler (n 5) 560.

¹⁸ Özbudun (n 12) 168.

¹⁹ Erdoğan Teziç, Anayasa Hukuku (Beta Yayınları 2019) 500.

²⁰ Gözler (n 5) 561.

çalışma süresine de etki edemez²¹.

Meclis hükümeti sisteminde, kuvvetler ayrılığı yoktur, sadece işlevsel bir uzmanlaşma vardır²².

D. MECLİS HÜKÜMETİ SİSTEMİNİN UYGULANMASI

Meclis hükümeti sistemi, ekseriyetle olağanüstü ve krizli dönemlere has bir hükümet şeklidir²³. Her ne kadar, kuramsal olarak, yürütme meclise bağımlı olsa da, uygulamada bunun tersi görülür. Yürütme kurulu üyeleri, kısa vakit içerisinde güçlenerek, meclis üzerinde fiili üstünlük sağlarlar²⁴. Kalabalık meclislerde oligarşinin demir kanununu²⁵ teyit eder nitelikte bir grup, iktidarın sahibi olmaktadır. Jacques Cadart, meclis hükümeti sisteminin, ütöpik, düzenli bir şekilde işlemesi mümkün olmayan, uygulamada dejenere olmuş, diktatörlüğe dönüşen bir sistem olduğunu vurgulamaktadır²⁶. Ali Fuat Başgil de meclis hükümeti sisteminde demokratik dengenin oluşturulmasının imkânlar dâhilinde olmadığını üzerine basmaktadır. Zira, siyasi sürecin işleyişine, yürütme kurulundaki dar bir kadro hâkimdir²⁷.

Meclis hükümeti sistemine ilk kez, 1792 ila 1795 tarihleri arasında, Fransız

²¹ Metin ve Yaman Kaplan (n 16) 516; Işık (n 11) 536-537; Özbudun (n 12) 169.

²² Claude Klein, 'The Powers of the Caretaker Government: Are They Really Unlimited?', (1977) 12 (3) Israel Law Review 278.

²³ Murat Aygen ve Yıldız Atmaca, 'Kuruluşunun İlk Yıllarında Türkiye Cumhuriyeti'nde Uygulanan Hükümet Sistemleri', (2019) 2 (2) Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi 388.

²⁴ Turhan (n 6) 459.

²⁵ Alman sosyolog Robert Michels'e göre, oligarşinin demir yasası, evrensel geçerliliği olan sosyolojik bir yasadır. Hatta Michels buna, oligarşinin tarihsel zorunluluğu yasası adını vermiştir. Michels'in vurgulamaya çalıştığı ana ve can alıcı nokta, iyi niyetlere rağmen oligarşinin her zaman ortaya çıkacağıdır. Oligarşiyi haklı çıkarmasa da ampirik çalışmaları onu, oligarşinin kaçınılmaz olduğu şeklindeki oldukça kötümser bir sonuca götürmüştür. Thomas Diefenbach, 'Why Michels' 'Iron Law of Oligarchy' Is Not an Iron Law – and How Democratic Organisations Can Stay 'Oligarchy-free'', (2018) 40 (4) Organization Studies 1-2.

²⁶ Gözler (n 5) 562.

²⁷ Saka (n 3) 439.

İhtilali'nin "la Convention Nationale" (Ulusal Konvansiyon) döneminde rastlanmaktadır. Dönemin Fransa Kralı XVI. Louis'in idamının akabinde; yeni bir anayasa yapmak için toplanan meclis, kuvvetler ayrılığı ve iktidarın dengelenmesi gibi kavramları bir kenara atarak, iktidarı kullanan tek organ hâlini almıştır²⁸.

II. 1921 ANAYASASI VE MECLİS HÜKÜMETİ SİSTEMİ

Pratik ve teorik gerekçelerle hem görüşülmesinde hem de kabulünde özel yöntem ve özel kabul sayısı aranmayan 1921 Anayasası, 20 Ocak 1921 tarihli, 85 sayılı Yasayla kabul olunmuştur. Yirmi üç madde ile birlikte bir de ayrı maddeden meydana gelen 1921 Anayasası, kısa bir çerçeve anayasa niteliğindedir. 1921 Anayasası, her ne kadar bir geçiş dönemi için hazırlanan kısa bir anayasa olsa da hazırlanış ve kabul hususiyetleri itibarıyla Osmanlı-Türk anayasacılığının en demokratik anayasası olarak kabul edilmektedir. Bunun yanında 1921 Anayasası²⁹, Cumhuriyet anayasacılığı bakımından uzun süre kalıcı hatta silinmez izler bırakarak, sonrasında kabul edilen anayasaları da etkilemiştir³⁰.

²⁸ Mümtaz Soysal, 100 Soruda Anayasanın Anlamı (11. Bası, Gerçek Yayınevi 1997) 29.

²⁹ Öztürk, 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun şeklen bir kanun olduğu düşüncesindedir. Zira, 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu, adi kanunlar gibi kabul edilerek yürürlüğe girmiştir. Buna ilaveten, 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun adi kanunlardan üstün olduğunu belirten ve açıkça bildiren herhangi bir madde metnine de rastlanmaması, Öztürk'ün tezini güçlendirmektedir. Öztürk ayrıca, 1876 Kanun-i Esasi'sinin çelişmeyen hükümlerinin devam ettiğinin öğretide kabul edildiğini dikkate alarak, daha sonra yapılan söz konusu değişikliği; olsa olsa, bir anayasa değişikliği olarak adlandırılabileceğini düşünmektedir. Söz konusu anayasa değişikliğinde, yargı ile temel hak ve hürriyetlere ilişkin hükümlerin bulunmaması da, Öztürk'ün perspektifini destekler niteliktedir. Zira, bahsi geçen hususlara ilişkin hükümler zaten 1876 Kanun-i Esasi'sinde bulunmaktadır. Fatih Öztürk, '1921 Bir Anayasa Değişikliği Mi Yoksa Yeni Bir Anayasa Mı?' (2021) 4 (23) Stratejik Rekabet Dergisi 29.

³⁰ Bülent Tanör, Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri (1789-1980) (19. Bası, Yapı Kredi Yayınları 2010) 250, 253.

A. BİRİNCİ BÜYÜK MİLLET MECLİSİ DÖNEMİNDE MECLİS HÜKÜMETİ ÖZELLİKLERİ

Birinci Büyük Millet Meclisini, normal zamanların normal bir meclisi olarak kabul etmenin olanağı yoktur. Birinci Büyük Millet Meclisi, kurucu meclis kimliğiyle ortaya çıkan, rejimi değiştirme yetkisine haiz olan olağanüstü bir meclistir³¹.

1921 Anayasası, kurduğu meclis hükümetiyle, 1876 Kanun-u Esasi’de bulunan anayasal monarşi sistemini sürdürmeyip, alenen kuvvetlerin birliğine ve milli egemenlik ilkesine dayalı bir meclis hükümeti öngörmektedir³². 1921 Anayasası, meclis hükümeti sisteminin temeli olan kuvvetler birliği ilkesini 2. madde³³ ile açıkça ilan etmiş, 3. madde³⁴ de bunu iyice güçlendirmiştir³⁵.

Mustafa Kemal, kurulacak yeni düzene uygun bir basamak oluşturmak için, kuvvetler birliği ilkesinde ısrarlı olmuştur. Mustafa Kemal, kendisine “Bizimki ne tür bir rejimdir?” diye soranlara, kuvvetler birliği ilkesini savunurken, ara sıra söz dalaşına girdiği de olmuştur³⁶:

“Bizim hükümetimiz demokratik bir hükümet değildir, sosyalist bir hükümet değildir. Bilimsel niteliği yönünden kitaplardaki hükümet şekillerinden hiçbirine benzemeyen bir hükümettir. Fakat ulusal egemenliği, ulusal iradeyi gerçekleştiren tek hükümettir. Bilimsel ve sosyal niteliği bakımından Halk

³¹ Özbudun (n 12) 173.

³² Kama Işık (n 2) 473.

³³ “İcra kudreti ve teşri salâhiyeti milletin yegâne ve hakikî mümessili olan Büyük Millet Meclisinde tecelli ve temerküz eder (Yürütme kuvveti ve yasama yetkisi, milletin tek ve gerçek temsilcisi olan Büyük Millet Meclisi’nde belirir ve toplanır)”.

³⁴ “Türkiye Devleti Büyük Millet Meclisi tarafından idare olunur ve hükümeti “Büyük Millet Meclisi Hükümeti” unvanını taşır (Türkiye Devleti, Büyük Millet Meclisi tarafından idare edilir ve hükümeti “Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti” adını taşır)”.

³⁵ Soysal (n 28) 30.

³⁶ Ahmet Yücekök, 100 Soruda Türk Devrim Tarihi (Gerçek Yayınevi 1984) 58-59.

Hükümetidir. Sosyal meslek bakımından düşünürsek biz, hayatını ve bağımsızlığını kurtarmak için çalışan işçileriz, zavallı halkız. Kurtulmak, yaşamak için çalışan ve çalışmak zorunda olan bir halkız. Çalışarak haklara ve yetkilere sahip oluruz. Arka üstü yatmak ve çalışmadan yaşamak isteyenlerin sosyal topluluğumuz içinde yeri yoktur, hakkı yoktur. Halkçılık: sosyal düzenini çalışmaya dayamak isteyen bir sosyal meslektir. Bunun için bizler; bizi yok etmek isteyen emperyalizme karşı ve bizi yutmak isteyen kapitalizme karşı milletçe mücadeleyi gerekli gören bir mesleği izlemekteyiz. İşte bizim hükümetimizin şekli, esası budur. Fakat ne yapalım ki, demokrasiye benzemiyormuş, sosyalizme benzemiyormuş, hiçbir şeye benzemiyormuş. Biz benzememekle ve benzetmemekle övünmeliyiz. Çünkü biz, bize benzeriz.”

Mustafa Kemal, kuvvetler birliği modelini değişik sebepler yüzünden ısrarla savunmuştur. Mustafa Kemal'in Fransız İhtilali ve Jean-Jacques Rousseau'nun düşüncelerinden etkilenmiş olması bu sebeplerden ilkinin oluşturmaktadır. Ayrıca, Mustafa Kemal, kuvvetler birliği modeliyle sıcak savaşın daha kolay yönetilebileceğini düşünmektedir. Padişah'tan ayrı bir devlet başkanı ve bakanlardan oluşan bir kurul, Meclisteki padişah yandaşlarının tepkisini çekebilirdi. Bunların yanında Mustafa Kemal, kuvvetler ayrılığına dayanan parlamenter sistemin uygulanacak olması durumunda, padişahlık makamının muhafaza edileceğinin önceden kabul edilmiş olacağını düşünüyordu. Mustafa Kemal, savaştan sonra saltanatı ve halifeliği külliyen yok etmek isteğinden, parlamenter sistemden uzak durmuştur. Tüm bu sebeplerle Mustafa Kemal, kuvvetler birliğine dayanan meclis hükümeti sisteminin 1921 Anayasası'nda garanti altına alınmasını sağlamıştır³⁷.

Ali Fuat Başgil'in de belirttiği gibi, meclis hükümeti sisteminin “en saf” ve “en

³⁷ Hatice Cemre Akyılmaz, ‘1921 Anayasası ile Değişen Egemenlik Anlayışının Yasama ve Yürütme İlişkilerine Etkisi’ iç Murat Alper Parlak (ed), 1921 Teşkilât-I Esâsiye Kanunu ve Makaleler (Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları 2022) 289.

güzel” örneği olarak nitelenen Büyük Millet Meclisi hükümeti sisteminin en kilit ögesi, şüphesiz meclistir. Nutukta da bahsedildiği gibi, “selahiyet-i fevkaladeyi haiz” olan bu meclis, yasama yetkisi ile yürütme kuvvetinin sahibidir. Dolayısıyla, kuvvetler birliği ilkesinin gereği olarak, yürütme organı Büyük Millet Meclisine bağımlıdır³⁸.

Büyük Millet Meclisi, yasama yetkisini aracı olmadan kullanırken; yürütme yetkisini ise, kendi üyelerinden seçtiği İcra Vekilleri Heyeti vasıtasıyla kullanmaktadır. Görüleceği üzere, yürütme organı olan İcra Vekilleri Heyetinin ayrı bir hukuki varlığı bulunmamaktadır. İcra Vekilleri Heyeti, Meclisin talimatları istikametinde hareket eden bir memurlar topluluğudur. Gerçekten de meclis hükümeti sisteminin temel özelliklerinden biri olan bu durum, 1921 Anayasası’nda aleni bir biçimde belirtilmiştir. 1921 Anayasası’nın 8. maddesine³⁹ göre, Türkiye Büyük Millet Meclisi, İcra Vekilleri Heyetini dilediği zaman değiştirebilir ve onlara yön gösterebilir⁴⁰.

1921 Anayasası, İcra Vekilleri Heyeti’nin nasıl seçileceğini öngörmezken; 8. maddesinde, icra vekillerinin özel kanun gereğince seçileceğini öngörüyordu⁴¹. Bu suretle kabul edilen, Büyük Millet Meclisi İcra Vekillerinin Suret-i İntihabına Dair 3 sayılı Yasayla, vekillerin Büyük Millet Meclisi tarafından ve kendi üyeleri arasından mutlak çoğunlukla ve teker teker seçilecekleri öngörülmüştü⁴². Bu uygulama, birtakım sakıncalı kişilerin vekil olmasına sebebiyet vereceğinden,

³⁸ Kama Işık (n 2) 475.

³⁹ “Büyük Millet Meclisi Hükümetinin inkisam eylediği devairi kanunu mahsus mucibince intihapkerdesi olan vekiller vasıtasıyla idare eder. Meclisi icraî hususat için vekillere veche tâyin ve ledelhace bunları tebdil eyler (Büyük Millet Meclisi, hükümeti oluşturan bakanlıkları, özel kanun gereğince seçtiği bakanlar vasıtasıyla yönetir. Meclis, yürütme ile ilgili işlerde bakanlara görev tayin eder; gerekirse bunları değiştirir)”.

⁴⁰ Elif Özpolat, ‘Osmanlı-Türk Anayasaları’nda Hükümet Sistemleri’ (Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi 2014) 102.

⁴¹ Kemal Gözler, Türk Anayasa Hukuku (Ekin Yayınları 2000) 52.

⁴² Özbudun (n 12) 176.

yapılan bir değişiklikle vekillerin, Büyük Millet Meclisi Reisinin meclis üyeleri arasından göstereceği adaylar içinden mutlak çoğunlukla seçileceği kabul edilmiştir. Buna rağmen, 1921 Anayasası'nın kabulünün akabinde, vekillerin seçim usulü tekrardan değiştirilerek, ilk usule geri dönmüştür. Bunun sonucunda da vekillerin azledilmesi, Meclisin sorumluluğunda olan bir yetki olarak kabul görmüştür⁴³. Söz konusu hükümet kurma usulü, yürütme işlerini gerçekleştiren icra vekilleri arasında kabine dayanışmasını güçsüzleştiren, hatta bu tür bir dayanışmanın bulunmamasına olanak veren bir nitelikte olduğu söylenebilir⁴⁴.

Büyük Millet Meclisi İcra Vekillerinin Suret-i İntihabına Dair 3 sayılı Yasa, aynı zamanda, İcra Vekilleri arasında çıkacak uyuşmazlıkların Büyük Millet Meclisi tarafından çözüme kavuşturulacağını hükme bağlamıştır. Nitekim, Nurettin Paşa'nın yargılanıp yargılanmaması mevzusunda, İcra Vekilleri Heyeti ile, Mustafa Kemal ve onunla aynı görüşteki Fevzi Çakmak arasında oluşan uyuşmazlık, Meclisçe çözüme kavuşturulmuştur⁴⁵.

1921 Anayasası, parlamenter ve başkanlık hükümet sistemlerindeki gibi, bir devlet başkanlığı makamını öngörmemiştir⁴⁶. Bunun en olası sebebi olarak, Meclis üyelerinden bazılarının saltanat yanlısı olmaları gösterilebilir⁴⁷. Bunun yanı sıra, 1921 Anayasası'nda devlet başkanlığı makamının öngörülmemiş olması, Anayasanın geçici niteliğine alamet olarak idrak edilmiştir. Fakat, 1921 Anayasası'nın Meclisi düzenleme ve siyasal işleyişin merkezine yerleştirme şekli

⁴³ Hatice Cemre Akyılmaz, '100. Yılında "1921 Anayasası'nın Ruhu": 20 Ocak 1921 Tarihli Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun Öngördüğü Hükümet Sistemi ile Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminin Mukayesesi (Mümkün Mü?)', (2021) 4 (1) Necmettin Erbakan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 137.

⁴⁴ Özbudun (n 12) 176; Kama Işık (n 2) 478.

⁴⁵ Tanör (n 29) 259.

⁴⁶ Osman Can, '1921 Anayasası'nın 100. Yılı: Bir İstisnai Başarı ve Dramatik Başarısızlık Hikâyesi', (2021) 38 (1) Anayasa Yargısı 150.

⁴⁷ Gözler (n 40) 51.

dikkate alındığında, aslında devlet başkanlığı yetkisinin egemen milleti temsile tek yetkili olan Meclise ait olduğu ve Meclis Başkanınca temsil edildiği kesinlikle söylenebilir. Belirtmekte fayda vardır ki, Ergun Özbudun'un da işaret ettiği gibi, 1921 Anayasası, 9. maddesi⁴⁸ ile, normalde devlet başkanının sahip olduğu yetkileri, Meclis Başkanına tanımaktadır⁴⁹.

Yürütme işlevi, yasama işlevinin tersine süreklilik göstereceği ve çabucak karar verilmesini gerektirdiği için, meclis hükümeti sisteminde meclis aralıksız faaliyet halindedir. 5 Eylül 1920 tarih ve 18 sayılı Nisab-ı Müzakere Kanunu'nun 1. maddesinde⁵⁰ ve 1921 Anayasası'nın ek maddesinde⁵¹ de belirtildiği üzere, Meclis amacına ulaşana kadar aralıksız toplantı hâlinde olacaktır⁵².

İcra Vekilleri Heyeti'nin, aralıksız faaliyet gösteren Meclisin çalışma süresini kısaltmaya veyahut Meclisi tatil etmeye yönelik yetkileri bulunmamaktadır. Bunların yanı sıra, İcra Vekilleri Heyeti'nin Meclisi feshetmesinin olanağı da

⁴⁸ “Büyük Millet Meclisi Heyeti Umumiyesi tarafından intihap olunan reis bir intihap devresi zarfında Büyük Millet Meclisi Reisidir. Bu sıfatla Meclis namına imza vazına ve Heyeti Vekile mukarreratını tasdika salâhiyettardır. İcra Vekilleri Heyeti içlerinden birini kendilerine reis intihap ederler. Ancak Büyük Millet Meclisi Reisi Vekiller Heyetinin de reisi tabiidir (Büyük Millet Meclisi Genel Kurulu tarafından seçilen başkan, bir seçim dönemi süresince Büyük Millet Meclisi Başkanıdır. Bu sıfatla Meclis adına imza atmaya ve Bakanlar Kurulu kararlarını onaylamaya yetkilidir. Bakanlar Kurulu üyeleri içlerinden birini kendilerine başkan seçer. Ancak Büyük Millet Meclisi Başkanı, Bakanlar Kurulu'nun da tabii başkanıdır)”.

⁴⁹ Can (n 45) 150.

⁵⁰ “Büyük Millet Meclisi, hilâfet ve saltanatın, vatan ve milletin istihlâs ve istiklâlinden ibaret olan gayesinin husulüne kadar şeraiti âtiye dairesinde müstemirren inikat eder”.

⁵¹ “İşbu kanun tarihi neşrinden itibaren meri olur. Ancak eylevm münakit Büyük Millet Meclisi 5 Eylül 1336 tarihli nisabı müzakere kanununun birinci maddesinde gösterildiği üzere gayesinin husulüne kadar müstemirren müçtemi bulunacağı cihetle işbu Teşkilâtı Esasiye Kanunundaki 4'üncü, 5'inci, 6'ncı maddeler gayenin husulüne eylevm mevcut Büyük Millet Meclisi adedi mürettebinin sülusanı ekseriyetle karar verildiği takdirde ancak yeni intihabdan itibaren meriyül icra olacaktır”.

⁵² Gülден Çamurcuoğlu, ‘1921 Anayasası'nın Kuramsal Temelleri ve Dayandığı Egemenlik Anlayışı’ (Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi 2011) 164.

yoktur⁵³.

1921 Anayasası'nda yargı düzenlenmemiştir. Ancak, 1921 Anayasası ve milli mücadele döneminde, yargı yetkisinin, Meclise ait olduğu düşüncesi hâkimdi. İstiklal Mahkemeleri'nin kuruluşu bu düşünceye dayanıyordu. İstiklal Mahkemeleri'nin üyeleri, Meclisçe kendi üyeleri arasından seçiliyordu. İster istemez söz konusu mahkemelerin teşekkülü, hâkimlerin bağımsızlığı ilkesine ve kanuni hâkim güvencesine tamamen aykırılık oluşturmaktaydı⁵⁴.

B. UYGULAMADAKİ DURUM: MECLİS HÜKÜMETİ SİSTEMİNDEN SAPMALAR

1921 Anayasası uygulamasına baktığımızda, meclis hükümeti sisteminden mühim sapmaların olduğunu görebiliriz. İlk göze batan konu, yasama ve yürütme ilişkileri bakımından, kuvvetler birliği ilkesinin temin edilememiş olmasıdır⁵⁵. Bunun yanında, kuvvetler birliği uygulamasının meydana getirdiği parlamenter tikanıklık, İcra Vekilleri Heyetini daha özgür davranabilme şartlarını aramaya mecbur bırakmıştır⁵⁶. İcra vekillerin Meclis encümenlerine danışması veya Meclis'in icra vekillere yön göstermesi gibi anayasal nizamlar uygulama alanı bulamamış; yürütme işleri bizzat İcra Vekilleri Heyetince üstlenilmiştir⁵⁷. Son kertede icra vekilleri, sorumluluklarının icap ettirdiği yetkileri istemekte ve kullanmakta gayretli davranmışlardır⁵⁸. Böyle bir durumda, Meclis'in yürütme işlerini etkilemesi, yalnızca icra vekillerinin siyasal sorumluluğunu harekete geçirmek, yani icra vekillerini görevlerinden almak şeklinde olmaktadır. İcra

⁵³ Özbudun (n 12) 178.

⁵⁴ Tanör (n 29) 261; Gözler (n 40) 52.

⁵⁵ Saka (n 3) 442.

⁵⁶ Muzaffer Sencer, '1980'e Kadar Türkiye'de Siyasal ve Anayasal Süreçler', (1984) 17 (4) Amme İdaresi Dergisi 6.

⁵⁷ Tanör (n 29) 270.

⁵⁸ Hayrettin Kaldırmacı, '1921 Anayasası ve Meclis Hükümeti Dönemi (Hukuki Açından)' (Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi 1997) 119.

Vekilleri Heyeti, 1921 öncesinde, meclisin seçtiği bir vekil olan Nazım Bey'i istifaya zorlamış; 1921 Anayasası Döneminde de vekil Bekir Sami Bey'i çekilmeye davet etmiştir. Bunun da parlamenter sistemin uygulamalarından farklı olduğu söylenemez⁵⁹.

Meclis hükümeti sisteminin esasları doğrultusunda 1921 Anayasası, bir devlet başkanlığı makamı öngörmemiş olsa da meclis başkanlığı makamı öngörmüştür⁶⁰. Her ne kadar sistem, esasen devlet başkanlığını resmi olarak tanımasa da bunu uygulamada yaratmak için nelerin yapılması olası ve gerekiyorsa, onları sağlamıştır⁶¹. 1921 Anayasası'nın 9. maddesi uyarınca, Meclis'in bir seçim dönemi için kendisine bir meclis başkanı seçmesi öngörülmüştür. Meclis Başkanının elinde bulundurduğu yetkilerin, parlamenter sistemdeki devlet başkanının yetkilerine benzediği açıkça görülmektedir. Nitekim, Anayasanın söz konusu maddesi, Meclis Başkanına, Meclis adına imza yetkisini ve İcra Vekilleri Heyeti'nin kararlarını onama yetkisini vermiştir. Aynı maddede, İcra Vekilleri Heyeti'nin aralarında oylama yaparak, kendilerine bir başkan seçmesi öngörülmüş; maddenin devamında, Meclis Başkanının, İcra Vekilleri Heyeti'nin doğal başkanı olduğu belirtilmiştir⁶². Büyük Millet Meclisi Hükümeti döneminde fiilen mevcut olan devlet başkanlığı ile parlamenter sistemdeki devlet başkanlığı arasında, yalnızca tek bir fark göze çarpmaktadır; o da başkanın birinci durumda sorumlu, ikinci durumda sorumsuz olmasıdır⁶³.

Büyük Millet Meclisi Hükümeti döneminde, devlet başkanlığı makamının ihdas edilmemiş olması, pratik düşüncelerle açıklanabilir. Millî mücadelenin tüm hızıyla sürdüğü göz önüne alındığında; saltanat karşısında, milli mücadelede

⁵⁹ Özbudun (n 12) 183; Tanör (n 29) 270, 273.

⁶⁰ Akyılmaz (n 42) 137.

⁶¹ Tanör (n 29) 272.

⁶² Akyılmaz (n 42) 137.

⁶³ Özbudun (n 12) 184.

ciddi çatlaklara sebep olabileceği kaygısıyla, devlet başkanlığı makamının ihdas edilmediğini pekâlâ söyleyebiliriz⁶⁴. Görünüştteki başkansız devlet formülü, zamanından önce saltanat yanlılarının mukavemet göstermesine sebep olmamak ve milli mücadelenin bütünlüğünü bozmamak adına faydalı olmuştur⁶⁵.

Meclis hükümeti sisteminden büyük ölçüde uzaklaşıldığının bir diğer kanıtı da İcra Vekilleri Heyeti'nin siyasal sorumluluğu noktasındadır. İcra vekillerinin hem bireysel hem de kolektif sorumluluğu ilk günden kabul edilmiştir. İcra Vekilleri Heyeti'nin tamamı hakkında gensoru önergesi verildiği ve sonuç olarak yine Heyetin tamamına güven gösterildiği ya da Heyet Reisinin güven istediği ve aldığı durumlar olmuştur⁶⁶.

Kolektif sorumluluk ilkesi gereği, İcra Vekilleri Heyeti'nin ortak bir siyaset ve hükümet programı olmuştur. Nitekim, seçilen ilk İcra Vekilleri Heyeti, bir program hazırlayarak Meclise sunmuştur. Niteliği ve içeriğiyle parlamenter sistemdeki kabine programlarına benzeyen bu program, iç ve dış siyasete ilişkin türlü sorunlara değiniyordu. Meclis tarafından görüşülerek, genel bir onayla karşılanan bu programla ilgili olarak Meclis, hiçbir değişiklikte bulunmamıştır. Meclis ayrıca, İcra Vekilleri Heyetine bu hususta herhangi bir talimat vermemiştir⁶⁷.

8 Temmuz 1922 tarihinde kabul edilen bir yasayla, icra vekillerinin meclisçe ayrı ayrı seçilmesi usulü kabul edilmiştir. Söz konusu yasayla, meclis reisinin icra vekillerini aday göstermesi usulü sona erdirilmiştir. Bundan başka, İcra Vekilleri Heyeti Reisinin, her ne kadar Anayasa'da Heyet içinden seçileceği düzenlenmişse de söz konusu yasayla reisin de Meclisçe seçilmesi

⁶⁴ Kaldırımcı (n 57) 119.

⁶⁵ Özbudun (n 12) 184.

⁶⁶ Tanör (n 29) 271.

⁶⁷ Özbudun (n 12) 187.

öngörülmüştür⁶⁸. Bu değişiklik, meclis hükümeti sisteminden kaynaklanan, meclisin üstünlüğü anlayışına dayandırılabilir. Ancak, Ergun Özbudun bu şekilde düşünmemektedir. O'na göre, bu değişiklikle beraber, İcra Vekilleri Heyeti Reisinin konumu güçlenmiş, benimsenen sistem de parlamenter sisteme yaklaşmıştır⁶⁹. Ayrıca, söz konusu değişikliğin, parlamenter sistem bağlamında, İcra Vekilleri Heyeti'ni kabineye, İcra Vekilleri Heyeti Reisini de başbakana dönüştürdüğü söylenebilir⁷⁰.

İcra Vekilleri Heyeti, parlamenter sistemde olduğu gibi, Büyük Millet Meclisine önemli ölçüde yön vermiştir. İstatistiklere göre, Büyük Millet Meclisi'nin açıldığı tarih olan 23 Nisan 1920'den, 28 Şubat 1921'e kadar geçen sürede yasalaşan 104 metnin 83'ü, yani yüzde 79.8'i İcra Vekilleri Heyeti'nin tasarısı iken; bu metinlerden 21'i, yani yüzde 20.2'si Meclis üyeleri tarafından verilen tekliflerden oluşmaktadır⁷¹.

Büyük Millet Meclisi'nde bugünkü anlamıyla siyasi parti grupları bulunmuyordu. Siyasi parti gruplarının olmayışına, Meclis üyelerinin bileşimindeki çeşitlilik de eklenince, birçok konuda fikir birliği sağlanamıyor; dolayısıyla, verimli çalışmalar yapılamıyor ve karar alma sürecinde tikanıklıklar yaşanıyor⁷². Karar alınamaması sebebiyle, pek çok konuda sorunun sürüncemede kalmasından yakınan Mustafa Kemal, çözümü kendisine yakın üyelerden oluşan, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubunu kurmakta bulmuştur. Birinci Grubun kurulmasından hemen hemen bir yıl sonra, İkinci Grup kurulmuştur⁷³. Birinci Grup, Mustafa Kemal'i ve hükümeti desteklerken; İkinci Grup, Birinci Gruba muhalif olan vekillerden oluşuyordu. Ancak, bu iki

⁶⁸ Saka (n 3) 444.

⁶⁹ Akyılmaz (n 42) 137.

⁷⁰ Saka (n 3) 444.

⁷¹ Özbudun (n 12) 190.

⁷² Tanör (n 29) 272.

⁷³ Özpolat (n 39) 104.

grup arasındaki sınır çizgisi net değildi⁷⁴. Her iki gruba bağlı bulunmayan üyeler olduğu gibi, bir grubun kimi üyelerinin bazı oylamalarda diğer grupla birlikte hareket ettiği durumlar da görülüyordu⁷⁵. Birinci Grup, Mecliste çoğunluğu elinde bulundurduğu için, hükümete de siyasi destek sağlamıştır. Böylelikle, hükümetin gücünde artış sağlanmıştır. Bu şekilde oluşan siyasi tablo da parlamenter sistemin mantığı ve kurallarına uygun şekilde işlemiştir⁷⁶.

III. BİRİNCİ MİLLET MECLİSİ (1920-1923) İLE FRANSA ULUSAL KONVANSİYON MECLİSİ'NİN (1792-1795) KARŞILAŞTIRILMASI

Feodalite ve mutlak monarşinin devrilişi ile birlikte, cumhuriyet düşüncesinin yerleşmesi bağlamında 1789 Fransız İhtilali, dünya tarihinde bir dönüm noktasını oluşturmaktadır. Fransız İhtilali, beraberinde hukuk düzenini etkilemiş; anayasal monarşiyle devamında konvansiyonel rejim olarak da adlandırılan, meclis hükümeti sistemi kurulmuştur. Fransız İhtilali'nin akabinde kabul edilen 1791 Anayasası, ilk anayasal metin olarak karşımıza çıkmaktadır⁷⁷.

1791 Anayasası'na göre, tek meclisli Ulusal Meclis, yasama kuvvetinin sahibidir. Ancak, meclis bu gücünü kralın onayıyla kullanabilmektedir. Yürütme ise hem ulusa hem de yasaya bağlı kalma sözünde bulunan, karşı imza kuralı çerçevesinde bakanlar ve diğer sorumlu görevliler vasıtasıyla bu yetkisini kullanan kraldır. Karşılıklı ilişkiler bağlamında baktığımızda da Ulusal Meclis'in, cezai ve mali konularda krala müdahale edemediğini görmekteyiz. Ulusal Meclis, her ne kadar bakanların cezai sorumluluklarını gündeme getirebilse de bakanları siyasi açıdan sorumlu tutamamaktadır. Diğer yandan, kralın da Ulusal Meclisi toplama, dağıtma ya da erteleme yetkileri bulunmamaktadır⁷⁸.

⁷⁴ Ergun Özbudun, Türk Anayasa Hukuku (11. Bası, Yetkin Yayınları 2010) 29.

⁷⁵ Özbudun (n 12) 192.

⁷⁶ Tanör (n 29) 272.

⁷⁷ Kama Işık (n 2) 462.

⁷⁸ Ibid 462.

Lakin, 1791 Anayasası, burjuvaziyle asiller arasında denge sağlayamamış; her ne kadar 4 Ağustos 1789 tarihinde imtiyazlar kaldırılmış olsa da asillerin feodal haklar üzerinde ayak dirmesi gerginliği başlatmıştır⁷⁹. Fransa Kralı XVI. Louis'in Fransa'dan kaçmaya çalışırken yakalanması ve Avrupa'daki bazı hanedanların, Paris'e geri getirilen XVI. Louis'i, "Pillnitz Demeci" ile koruma istekleri, daha önce oluşan gerginliği şiddetlendirmiştir. Radikalleşen İhtilal Yönetimi, 20 Nisan 1792 tarihinde, Fransız İhtilali Savaşlarını başlatmış; Kral XVI. Louis ile Kraliçe Marie Antoinette'nin ihanet söylentilerinden dolayı Fransız halkı, Tuileries Sarayına kanlı baskında bulunmuştur. Yasama Meclisi yerine seçilen Konvansiyon Meclisi, 21 Eylül 1792 tarihinde monarşiyi kaldırarak, Birinci Cumhuriyeti ilan etmiştir. Kral XVI. Louis de 21 Ocak 1793 tarihinde, Concorde Meydanında idam edilmiştir⁸⁰. 1793 yılının Haziran ayının başlarında yeni bir anayasa yapmak için çalışmalara başlayan Konvansiyon, 1. Yılın Anayasası veya Montagnard Anayasası olarak da bilinen, 1793 Anayasası'nı, 24 Haziran 1793 tarihinde kabul etmiştir.

Fransa Ulusal Konvansiyon Meclisi ile Birinci Millet Meclisi'nin oluşum süreçlerini incelediğimizde, her iki meclisin de olağanüstü ve krizli dönemlerde oluşturulan meclisler olduğunu görmekteyiz⁸¹. Her iki meclisin oluşum süreçleri açısından böyle bir benzerlik bulunsa da Millî Mücadele Döneminde yapılan devrim, Fransa'da 1792 yılında yapılan devrim gibi kanlı gerçekleşmemiştir. Fransa'daki devrimin ardından, Kral XVI. Louis ve eşi Kraliçe Marie Antoinette idam edilmiştir. Millî Mücadele Döneminde saltanat, pratik sebepler yüzünden, 1 Kasım 1922 tarihine kadar kaldırılmamış, Sultan Vahdettin idam edilmeyerek, ailesiyle birlikte ülke dışına sürgüne gönderilmiştir.

⁷⁹ Çamurcuoğlu (n 51) 127-128.

⁸⁰ İsmet Giritli, 'Fransız İhtilali ve Etkileri', (1989) 5 (15) Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi 539-540.

⁸¹ Özpolat (n 39) 22.

Konvansiyon Meclisi Dönemiyle birlikte Fransa'da, uzunca bir süre, siyasal istikrarsızlık ve kaos hâkim olmuştur. Fransa, bu dönemde, ekonomik krizlerle, işgallerle ve savaşlarla karşı karşıya kalmıştır⁸². Her şeyden önce, siyasal iktidarın Konvansiyon Meclisi'nden Kamu Selameti Komitesi'ne geçtiği 10 Ağustos 1792 ile 26 Ekim 1795 tarihleri arasındaki Terör Döneminin bu bağlamda özel bir önemi bulunmaktadır⁸³. Mustafa Kemal, Fransız İhtilali'nden etkilenmiştir; ancak, Fransız İhtilali'ni öykünmemiş, Fransız İhtilali'nin şiddetli ve kanlı veçhesini onaylamamıştır. Mustafa Kemal, parlamento çoğunluğunun despotluğuna dönüşebilen ve Fransa Konvansiyon Meclisi'nin 1793 ile 1794 yılları arasında terör rejimine neden olan yani, kaynağını halktan alan ancak özgürlükçü olmayan çoğunlukçu demokrasiye değil; çoğunlukçu demokrasinin karşısında bulunan ve azınlık ile muhalefete de çoğunluk durumuna geçebilme hakkını veren çoğulcu demokrasiyi benimsemiş, bu nedenle Atatürk Devrimi, Fransız Devrimi'nin aşırılık, sarsıntı ve bunalımlarına sürüklenmemiştir. Bunun en güzel örneğini, Atatürk'ün söylediği şu sözler oluşturmaktadır⁸⁴:

“Türkiye’yi derece derece mi ilerletmeli, ani olarak mı? İki sistem var. Bir bilinen Fransız İhtilalindeki yöntem; Rejimler değişecek. İhtilallere karşı mukabil ihtilaller yapılacak. Sağ solu tepeler, sol sağı süpürürken, bir bakılacak ki bir buçuk asırlık zaman geçmiş. Bu milletin damarlarında o kadar bol kan ve önünde o kadar geniş zaman var mı?”

Konvansiyon Meclisi Döneminde olduğu gibi Birinci Millet Meclisi Döneminde de, meclis hükümeti sistemi uygulanmıştır. Bu doğrultuda, yasama, yürütme ve hatta yargı kuvvetleri Meclisin elinde toplanarak, kuvvetler birliği tesis edilmiştir.

⁸² Hüdayi Şencan, ‘Çatışmacı Parlamentarizmden Melez Bir Çözüme: Fransa’da Yarı Başkanlık Sistemi’ iç Semra Gökçimen (ed), Karşılaştırmalı Hükümet Sistemleri: Yarı-Başkanlık Sistemi (Fransa, Polonya ve Rusya Örnekleri) (2. Bası, TBMM Basımevi 2017) 29.

⁸³ Kama Işık (n 2) 464.

⁸⁴ Giritli (n 79) 542, 547.

Her iki meclis kuvvetler birliğini uygularken, yeni bir anayasadan yararlanmışır. Fransa'nın en demokratik anayasasının, Ulusal Konvansiyon Dönemindeki, 1793 Anayasası⁸⁵ olduğu kabul edilmektedir. Türkiye'nin en demokratik anayasasının da Millî Mücadele Dönemindeki, 1921 Anayasası olduğundan şüphe duyulmamaktadır. Her iki anayasanın çerçeve anayasa niteliğinde olması, iktidarın esas sahibini belirlerken milli egemenliğe vurgu yapması ve yasama üstünlüğüne dayanması gibi sebeplere bağlı olarak iki dönem arasında hem hükümet sistemi hem de kurumsal açıdan benzerlik bulunduğunu söyleyebiliriz⁸⁶. Ancak, meclis hükümeti sistemi, Ulusal Konvansiyon Döneminde tasarlanmaksızın uygulamaya konulurken; Millî Mücadele Döneminde ise, daha ilk zamanlarda tasarlanarak uygulamaya konmuştur⁸⁷.

Tüm meclis üyelerinin yürütmede görev almasının olanaksızlığı, Ulusal Konvansiyon Döneminde Kamu Selameti Komitesi'nin oluşumuna uygun ortam yaratırken; Millî Mücadele Döneminde de, İcra Vekilleri Heyeti'nin oluşumuna zemin hazırlamıştır⁸⁸. Fransa'da Ulusal Konvansiyon Döneminde, teorik olarak, Kamu Selameti Komitesi'nin Konvansiyon'a bağımlı olması gerekiyordu⁸⁹. Ne yazık ki, teorik olarak Konvansiyon Meclisi'nde toplanan tüm yetkiler, pratikte Kamu Selameti Komitesince kullanılmıştır⁹⁰. Millî Mücadele Dönemindeki uygulamaları, yaygın şiddet ve terör ortamının varlığıyla ünlenen, Robespierre'nin başını çektiği, Ulusal Konvansiyon Dönemiyle kıyaslamamızın

⁸⁵ 1793 Anayasası aslında toplumdaki insan haklarını tercih etmiştir; bu, sol kanadın birden fazla temsilcisinin paylaştığı bir önceliktir, ancak her şeyden önce Meclisin gücünü ve sermayenin rolünü azaltma eğilimindedir. Annie Jourdan, *La Révolution, une Exception Française?* (Flammarion 2006) 61-62.

⁸⁶ Rukiye Saygılı, 'Verba Docent, Exempla Trahunt: Birinci Meclis ile Fransa Ulusal Konvansiyon Meclisi Arasındaki Kurumsal ve Düşünsel Benzerlikler', (2021) 23 (41) Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi 554.

⁸⁷ Kama Işık (n 2) 479.

⁸⁸ Saygılı (n 84) 553.

⁸⁹ Turhan (n 6) 455.

⁹⁰ Gözler (n 5) 563.

olanağı yoktur. Ancak, yürütmenin sürece hâkimiyeti, her iki dönem için de geçerlidir. İki dönem arasında, yürütmenin sürece hâkimiyeti temelinde birbirinden uzaklaşan iki nokta vardır. Ulusal Konvansiyon Döneminde, yürütme faaliyetleri kontrolden çıkarak, siyasi işleyiş kuvvetlerin yürütmede birleştiği bir diktatörlük hâline gelmiştir. Millî Mücadele Döneminde ise, yürütmenin sürece hâkimiyeti kırılmasa da, bu üstünlük ara sıra Meclisçe frenlenmiş ve işleyiş parlamenter sisteme benzemiştir⁹¹.

Cumhuriyeti kabul eden Ulusal Konvansiyon Meclisi'nde, bir yanda Jironenler Grubu, diğer yan da Montagnardlar Grubu bulunuyordu. Aslında her iki grup da Mecliste azıktaydı, vekillerin çoğu ortada bulunuyordu. Bu iki grup arasında kişisel nefretin dışında, bir sınıf çatışması da söz konusuydu. Büyük burjuvaziyi temsil eden Jironenlerin lideri Vergniaud iken; küçük ve orta burjuvaziyi temsil eden Montagnardların lideri de Robespierre⁹² idi. Diktatör Paris Komününe karşı büyük bir kin tutan Jironenler, halkın anarşik hareketlerine karşıydı ve ılımlı burjuvazinin çıkarlarını savunuyordu. Montagnardlar ise, 10 Ağustos'un getirdiği rejimi sürdürmek, dış ilişkilerde Cumhuriyetçi Fransa'nın Kralcı Avrupa'ya üstün gelene kadar savaşması gerektiği savunuyorlardı. Aşırı merkeziyetçi olan Montagnardlar; bu amaçlar doğrultusunda olağanüstü tedbirlerin alınmasının ve büyük kitlelerin desteğinin sağlanmasının gerektiğine inanıyorlardı⁹³.

Birinci Millet Meclisi'nde de Ulusal Konvansiyon Meclisi'nde olduğu gibi,

⁹¹ Saka (n 3) 442.

⁹² 1758 yılında Arras'ta doğan Maximilien Robespierre, Genel Meclise (États Généraux) seçildiğinde, babası gibi burada avukatlık mesleğini icra ediyordu. Hem paratoner davasındaki savunuculuğu, hem de akademisyen olarak yaptığı çalışmalarla, 1789'dan önce belli bir üne kavuşmuştu. Çok erken bir zamanda, Kurucu Meclis döneminde, halkın haklarını savunduğu şevk, ona yurtseverlerin saygısını ve kamuoyunun desteğini kazandırdı. Çok az şeyle yaşadığı için parayı ve şerefi küçümseyen Robespierre, gazetesinde 1791 Anayasasını savunmuştur. Marc Bouloiseau, Le comité de salut public (1793 - 1795) (2ème Édition, Presses Universitaires de France 1968) 32.

⁹³ Murat Sarıca, 100 Soruda Fransız İhtilali (2. Bası, Gerçek Yayınevi 1981) 82-83, 89-90.

meclis üyelerinin bileşiminde çok çeşitlilik mevcuttur. Bununla beraber, her iki mecliste de birbirine muhalif olan iki ana grup ve her iki gruba da bağlı bulunmayan vekiller bulunmaktadır. Ancak, Birinci Millet Meclisi'nde bulunan iki ana grup arasındaki sınır çizgisinin net olmadığını söyleyebilecekken, Ulusal Konvansiyon Meclisi'nde bulunan iki ana grup arasındaki sınır çizgisinin kesin olduğunu söyleyebiliriz.

Birinci Millet Meclisi ile Ulusal Konvansiyon Meclisi'ni birbirine yaklaştıran konulardan biri de Milli Mücadele Döneminde kurulan İstiklal Mahkemeleri'nin Ulusal Konvansiyon Döneminde kurulan İhtilal Mahkemelerinden esinlenerek kurulmasıdır. Ancak, İstiklal Mahkemeleri'nin yetki alanı dışında işleyiş usulü de İhtilal Mahkemelerinden farklı bir seyir izlemiştir. İhtilal Mahkemeleri üyeleri dışarıdan atanırken, İstiklal Mahkemeleri'nin üyeleri doğrudan Birinci Millet Meclisi içinden seçilmiştir. Bunun yanında İhtilal Mahkemeleri, Ulusal Konvansiyon Meclisine karşı sorumlu tutulmazken; İstiklal Mahkemeleri, Birinci Millet Meclisine karşı sorumlu tutulmuştur⁹⁴.

Birinci Millet Meclisi ile Ulusal Konvansiyon Meclisi arasındaki benzerliklerden bir diğeri de halkçılıktır. Fransa'da, Jirondenler, hem ruhban sınıfa hem de aristokraziye karşı başlatılan savaşı devam ettirmiş, fertten vatandaşa, vatandaştan da topluma varmaya çalışarak halkı merkeze almışlardır. Jirondenler, Eski Rejimin tersine, meşruiyetin kaynağını, ilahi boyut ve geleneklerden alarak halka dayandırmışlardır. Mustafa Kemal'in halkçılık konusundaki baskın eğilimi de Fransa'dakine benzemektedir. Millî Mücadele Dönemindeki halkçılık söyleminin, milli egemenliğe atıfta bulunması ve meşruiyetin kaynağını halka dayandırmasından ötürü, halk yönetimi olarak zihinde canlandırılan cumhuriyetin gelişini anlatması bakımından olabildiğince manalıdır⁹⁵.

⁹⁴ Saygılı (n 84) 554-555.

⁹⁵ Ibid 557-558.

18 Eylül 1920 tarihinde, Büyük Millet Meclisi genel kuruluna takdim edilen “Teşkilat-ı Esasiye Kanunu Lâyihası”, bir anayasa tasarısı başlığı taşımanın yanında, aynı zamanda içerik bakımından da bir hükümet programı niteliğindedir⁹⁶. Otuz bir maddeden oluşan bu metin, siyasi literatürümüzde “Halkçılık Programı” olarak bilinmektedir. Bu metnin bir kanun tasarısı mı yoksa hükümet programı mı olduğu öncelikle tartışılmıştır⁹⁷. Nihayetinde bu belge, Encümen-i Mahsus adını taşıyan, özel ve geçici bir komisyona gönderilmiştir. Halkçılık Programı’nın ilk dört maddesi, Encümen tarafından ayrı bir beyanname hâline getirildikten sonra, Büyük Millet Meclisince kabul edilip yayımlanmıştır⁹⁸. Beyannamenin sol bir yaklaşıma sahip olduğu ve sosyalizan bir hava taşıdığı gözlerden kaçmamaktadır. Bunun en büyük sebebi, Bolşevik Devrimi’nin etkisinin yanında, Büyük Millet Meclisi içindeki sol grupların da etkisidir⁹⁹. Ayrıca, önem verilmesi gereken bir başka husus, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu taslağında, “Türkiye Halk hükümeti” ifadesinin kullanılmasıdır. Şüphesiz, kökenleri Rus Narodnizmine¹⁰⁰ kadar giden Halkçılık, Büyük Millet Meclisi’nin kendisini tanımladığı ideolojidir. Bu ideoloji, meşrutiyetten cumhuriyete süreklilik gösteren düşünce hareketlerinin içinde, en güçlüsüdür¹⁰¹.

⁹⁶ Tanör (n 29) 247.

⁹⁷ Rıdvan Akın, TBMM Devleti (1920-1923) Birinci Meclis Döneminde Devlet Erkları ve İdare (İletişim Yayınları 2001) 205.

⁹⁸ Tanör (n 29) 248.

⁹⁹ Ibid 248.

¹⁰⁰ Lenin’e göre, Narodnizm, komüne dayanan köylülüğü kapitalizme tercih eden, hatta tercih etmekle kalmayıp Rus ekonomik sistemini ve köylülüğünü idealleştiren bir akımdır. Onur Alp Yılmaz, ‘Atatürk’ün Halkçılık İlkesi Üzerine Bir Tartışma: Halkçılık Mı Popülizm Mi?’, (2022) 17 (37) Memleket Siyaset Yönetim 145. “Rus Popülizmi (Narodnizm), her şeyden önce, halkı (özellikle köylülüğü) ve onun kurumlarını (özellikle miri) putlaştıran ve kendi yaşamlarını ve özgürlüklerini halk için kurban etmeye hazır olan bir aydın hareketiydi. Ancak, Rus Popülizmi (Narodnizm), öncelikle köylüler tarafından yaratılan veya kökleri köylülükte bulunan bir ideoloji değil, köylülük hakkında bir ideolojidi”. Levent Köker, Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi (10. Bası, İletişim Yayınları 2007) 111.

¹⁰¹ Akın (n 94) 207.

“Diğer taraftan, Samet Ağaoğlu’nun 1. basısı 1944’te yayınlanan, Kuva-i Milliye Ruhu adlı eserinde vurguladığı gibi, Birinci Millet Meclisi ile Fransız İhtilal Dönemi Konvansiyon Meclisi arasında benzerlikler vardır. Örneğin, Merhum Ağaoğlu, Birinci Millet Meclisi tutanaklarının birçok oturumlarda bazı vekillerin birbirlerinin üzerine yürüdüklerini gösterdiğini yazmakta ve aynı manzaranın Konvansiyonun birçok oturumlarında varolduğunu söylemektedir. Yine Ağaoğlu, Birinci Millet Meclisinde bir kısım vekilin zaman zaman gösterdikleri korkunun Meclisin bütünlüğünü etkilemediğini, Konvansiyon’da vekil olan Sieyès, Fouché ve Talleyrand-Périgord gibi üyelerin şahsi menfaat ve ihtirasları ile hareket ettiklerini söylemekte ve fakat bu münferit olayların bu iki meclisin bütünü ile büyük ve muhteşem bir meclis olmaları gerçeğini değiştirmediklerini vurgulamaktadır. Kısaca, yazara göre Birinci Millet Meclisi, Fransız İhtilali’nin Konvansiyonu ile birçok bakımdan karşılaştırılabilir”¹⁰².

SONUÇ

Tarihsel süreçte ortaya çıkmış ve ekseriyetle olağanüstü dönemlerde uygulama alanı bulan meclis hükümeti sistemi, Jean-Jacques Rousseau’nun egemenlik anlayışı olan, egemenliğin tekliği ve bölünmezliği ilkesine dayanmaktadır. Demokratik seçimlerle oluşturulan meclis, tek ve bölünmez egemenliği temsil etmektedir. Milli iradeyi temsil etmeye ve açıklamaya yetkili yegâne organ olan meclis, dolayısıyla da yasama ve yürütme, hatta yargı kuvvetlerinin toplandığı organ durumuna gelmektedir.

Egemenliğin tekliği ve bölünmezliği ilkesi gereğince, siyasi iktidar meclis tarafından kullanılmaktadır. Bu doğrultuda, yürütmenin yasama organından ayrı bir varlığı ve yasama organı karşısında bağımsızlığı yoktur. Yürütme organının kendine has bir kimliği ve girişim kuvveti olmaması sebebiyle; yürütme, tamamen yasama organının emri, işareti ve kontrolü altındadır. Meclis hükümeti

¹⁰² Giritli (n 79) 543.

sisteminin işleyebilmesi için, yasama organı tarafından alınan kararları icra edecek bir heyete gereksinim duyulmaktadır. Meclis hükümeti sisteminin özelliği gereği, meclis, bu heyete emir ve talimat verebilir, heyetin kararlarını istediği zaman istediği şekilde değiştirebilir veya bozabilir, üstelik heyetin yerine geçerek işlem tesis edebilir. Ancak teoride, yürütme meclise bağımlı olmasına rağmen, uygulamada bunun tersinin gerçekleştiği görülmektedir. Yürütme kurulu heyeti, kısa sürede güçlenip, meclise karşı fiili üstünlük kurmaktadır.

Birinci Millet Meclisi Dönemindeki hükümet sistemi, zahiren meclis hükümeti sisteminin niteliklerini taşımasına rağmen, uygulamada bazı noktalarda sapmalar göstermiştir. Teorik olarak, üstün bir meclis ile yürütme işlerinin aracı konumunda olan İcra Vekilleri Heyeti tasarlansa da Milli Mücadele Döneminin kendine has şartları, Birinci Millet Meclisi'nin birtakım konularda mesuliyeti tamamen İcra Vekilleri Heyetine bırakması, İcra Vekilleri Heyetinin Mecliste sahip olduğu siyasi çoğunluk ve İcra Vekilleri Heyeti üyelerinin kişilik özelliklerinden ötürü, İcra Vekilleri Heyeti zaruri otoriteyle birlikte, liderlik rolünü kazanmıştır. Dolayısıyla, bu durum uygulamada, parlamenter sistemi andıran özelliklerin oluşmasına yol açmıştır.

Birinci Millet Meclisi ile Fransa Ulusal Konvansiyon Meclisi arasında bazı benzerlikler bulunsa da önemli farklılıkların olduğu gözlerden kaçmamaktadır. İki meclisin olağanüstü ve krizli dönemlerde oluşturulması, iki dönemdeki anayasalarının demokratik olması, iki dönemde yürütme işleriyle görevlendirilen heyetlerin bir süre sonra güçlenip fiili üstünlük sağlaması, iki dönemdeki meclislerin bileşiminin çok çeşitli olması ve iki dönemdeki halkçılık uygulamaları, iki dönem arasında gözlemlenen benzerlikler olarak dikkat çekmektedir. Fransa'da yapılan devrimin kanlı gerçekleşmesine rağmen, Milli Mücadele Dönemindeki devrimin kanlı gerçekleşmemesi; Konvansiyon Meclisi Dönemine siyasi istikrarsızlık ve kaos hâkim olurken, Milli Mücadele döneminde aşırı sarsıntı ve bunalımların görülmemesi, Ulusal Konvansiyon Dönemindeki

sistem tasarlanmaksızın uygulamaya konurken, Milli Mücadele Döneminde sistemin tasarlanarak uygulamaya konması ve Ulusal Konvansiyon Döneminde yürütme faaliyetleri kontrolden çıkarken, Milli Mücadele Döneminde yürütmenin üstünlüğünün Meclis tarafından frenlenmesi, iki dönem arasındaki farklılıklar olarak göze çarpmaktadır.

KAYNAKÇA

Akın R, TBMM Devleti (1920-1923) Birinci Meclis Döneminde Devlet Erkleri ve İdare (İletişim Yayınları 2001).

Akyılmaz HC, '100. Yılında "1921 Anayasası'nın Ruhu": 20 Ocak 1921 Tarihli Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun Öngördüğü Hükûmet Sistemi ile Cumhurbaşkanlığı Hükûmet Sisteminin Mukayesesi (Mümkün Mü?)', (2021) 4 (1) Necmettin Erbakan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 123-146.

Akyılmaz HC, '1921 Anayasası ile Değişen Egemenlik Anlayışının Yasama ve Yürütme İlişkilerine Etkisi' iç Murat Alper Parlak (ed), 1921 Teşkilât-I Esâsiye Kanunu ve Makaleler (Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları 2022).

Aygen M ve Atmaca, Y, 'Kuruluşunun İlk Yıllarında Türkiye Cumhuriyeti'nde Uygulanan Hükümet Sistemleri', (2019) 2 (2) Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi 386-401.

Bouloiseau M, Le comité de salut public (1793 - 1795) (2ème Édition, Presses Universitaires de France 1968).

Can O, '1921 Anayasası'nın 100. Yılı: Bir İstisnai Başarı ve Dramatik Başarısızlık Hikâyesi', (2021) 38 (1) Anayasa Yargısı 127-170.

Çamurcuoğlu G, '1921 Anayasası'nın Kuramsal Temelleri ve Dayandığı Egemenlik Anlayışı' (Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi 2011).

Diefenbach T, 'Why Michels' 'Iron Law of Oligarchy' Is Not an Iron Law – and

How Democratic Organisations Can Stay ‘Oligarchy-free’, (2018) 40 (4) Organization Studies 1-18.

Giritli İ, ‘Fransız İhtilâli ve Etkileri’, (1989) 5 (15) Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi 539-549.

Gözler K, Anayasa Hukukunun Genel Teorisi Cilt I (Ekin Yayınları 2011).

Gözler K, Türk Anayasa Hukuku (Ekin Yayınları 2000).

Işık A, ‘1921 Anayasası’nda Rousseau Etkisi’ iç Ömer Anayurt ve Yusuf Tekin (edr), 1921 Anayasası’nın Kabul Edilişinin 100. Yılı Ulusal Sempozyumu (21-23 Ocak 2021) (TBMM Basımevi 2022).

Işık HM, ‘İsviçre Konfederasyonu Hükümet Sisteminin Meclis Hükümeti Sistemi Bakımından Değerlendirilmesi’, (2022) 27 (47) Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 533-561.

Jourdan A, La Révolution, une exception française? (Flammarion 2006).

Kaldırımcı H, ‘1921 Anayasası ve Meclis Hükümeti Dönemi (Hukuki Açından)’ (Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi 1997).

Kama Işık S, ‘1921 Anayasası Meclis Hükümeti Sisteminin Özgünlüğü ve Tarihten Günümüze Karşılaştırmalı Bir Analizi’ iç Ömer Anayurt ve Yusuf Tekin (edr), 1921 Anayasası’nın Kabul Edilişinin 100. Yılı Ulusal Sempozyumu (21-23 Ocak 2021) (TBMM Basımevi 2022).

Kılıç, A ‘Siyasi Sorumluluk Kurumunun Hükümet Sistemleri Açısından Değerlendirilmesi’, (2016) 1 (8) Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi 269-299.

Klein, C ‘The Powers of the Caretaker Government: Are They Really Unlimited?’, (1977) 12 (3) Israel Law Review 271-287.

Köker L, Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi (10. Bası, İletişim Yayınları 2007).

Metin Y ve Yaman Kaplan A, '1921 Anayasası Döneminde Yürütme Organının Yasama Organından Ayrışması Sürecinde Devlet Başkanlığı ve Başbakanlık Makamlarının Oluşumu' iç Ömer Anayurt ve Yusuf Tekin (edr), 1921 Anayasası'nın Kabul Edilişinin 100. Yılı Ulusal Sempozyumu (21-23 Ocak 2021) (TBMM Basımevi 2022).

Özbudun E, 'Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinin Hukuki Niteliği' iç Hamit Emrah Beriş (ed), TBMM'nin 100. Yılına Armağan (TBMM Basımevi 2022).

Özbudun E, Türk Anayasa Hukuku (11. Bası, Yetkin Yayınları 2010).

Özpolat E, 'Osmanlı-Türk Anayasaları'nda Hükümet Sistemleri' (Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi 2014).

Öztürk F, '1921 Bir Anayasa Değişikliği Mi Yoksa Yeni Bir Anayasa Mı?' (2021) 4 (23) Stratejik Rekabet Dergisi 24-29.

Saka A, 'Niyet ile Kısmet Arasında Siyasal İktidarın Kullanımı: 1921 Anayasası Uygulamasında Yasama Üstünlüğünden Yürütme Hâkimiyetine Geçiş' iç Ömer Anayurt ve Yusuf Tekin (edr), 1921 Anayasası'nın Kabul Edilişinin 100. Yılı Ulusal Sempozyumu (21-23 Ocak 2021) (TBMM Basımevi 2022).

Sarıca M, 100 Soruda Fransız İhtilali (2. Bası, Gerçek Yayınevi 1981).

Saygılı R, 'Verba Docent, Exempla Trahunt: Birinci Meclis ile Fransa Ulusal Konvansiyon Meclisi Arasındaki Kurumsal ve Düşünsel Benzerlikler', (2021) 23 (41) Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi 548-563.

Sencer M, '1980'e Kadar Türkiye'de Siyasal ve Anayasal Süreçler', (1984) 17 (4) Amme İdaresi Dergisi 3-32.

Soysal M, 100 Soruda Anayasanın Anlamı (11. Bası, Gerçek Yayınevi 1997).

Şencan H, ‘Çatışmacı Parlamentarizmden Melez Bir Çözüme: Fransa’da Yarı Başkanlık Sistemi’ iç Semra Gökçimen (ed), Karşılaştırmalı Hükümet Sistemleri: Yarı-Başkanlık Sistemi (Fransa, Polonya ve Rusya Örnekleri) (2. Bası, TBMM Basımevi 2017).

Tanör B, Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri (1789-1980) (19. Bası, Yapı Kredi Yayınları 2010).

Teziç E, Anayasa Hukuku (Beta Yayınları 2019).

Turhan M, ‘Meclis Hükümeti (Konvansiyon Kuramı)’, (1991) 46 (1) Ankara Üniversitesi SBF Dergisi 453-463.

Yılmaz OA, ‘Atatürk’ün Halkçılık İlkesi Üzerine Bir Tartışma: Halkçılık Mı Popülizm Mi?’, (2022) 17 (37) Memleket Siyaset Yönetim 143-172.

Yücekök A, 100 Soruda Türk Devrim Tarihi (Gerçek Yayınevi 1984).